

Szimpozion Siklóson zenei csemegével

Csehszlovák, francia, holland, lengyel, NDK- és NSZK-beli, olasz, román, USA-beli és magyar egyháztörténészek, filozofusok és más kutató tudósok részvételével, élénk szakmai viták közepette zajlott le az MTA Irodalomtudományi Intézetének Klaničay Tibor akadémikus vezetete reneszánsz kutatócsoportja által, a XVI. századi unitárius mozgalmakról a siklósi várban rendezett, ötnapos nemzetközi szimpozion. A rendezők zenei különleges séggel is kedveskedtek a résztvevőknek: a Virágh

László vezette *Ars Renata* együttes hangversenyével, amelynek műsora szinte illusztrációról szolgált a szimpozion témájához. Különösen nagy sikert aratott az *Omgyar Mária-síralom*, Zádory Mária előadásában, *Palestrina* és más olasz szerzők Báthory Zsigmondról szóló madrigáljai és *Lassus* tréfás motettája, melyben *magyar szavakkal tűzdelt latin nyelven — bestia curafia pulices — szidja a pozsonyi bolhákat*. A tudós hallgatóság fergeteges tapssal köszönte meg a kiemelkedő zenei élményt.

Hetfői Hírek, XXIII. évf. 22. sz.
1979. május 28.

7 Nap

J. 11

Egy 1979. VI. 1. négy száz éves vitáról

Négy száz esztendővel ezelőtt halt meg a börtönben Dávid Ferenc, A XVI. század egyik legérdekesebb egyénisége. Az évforduló kapcsán a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete nagyszabású nemzetközi tudományos tanácskozást szervezett a baranyai Sikdós várban, ahol az antitrinitaizmus európai és amerikai szakértői számoltak be legújabb kutatásaik eredményeiről, mérlegelték Dávid Ferenc és társai ideológiájának súlyát, vizsgálták ennek az eszmerendszernek a kapcsolatát az erdélyi társadalmi és politikai viszonyokkal, igyekeztek felfejteni a szálakat, amelyek a mozgalmat az európai eszmei áramlatokhoz fűzték.

Manapság, ha az antitrinitáriusokkal jelentkező eszméket nézzük, természetesen nem elégedhetünk meg azzal a tömény teológiával csupán, amelynek fogalmi rendszerében megfogalmazódtak – ezt állapíthatta meg az, aki az értekezleten elhangzott hísz előadást végighallgatta. Noha többen is a teológiai kérdéseken inszisztáltak az előadók közül, ennek burkát láttuk megrepedni, majd pedig szétpattanni azokban az előadásokban, amelyeknek a szerzői kiléptek a XVI. századiség vonzasköréből, és szabadabban kezdték interpretálni az antitrinitarizmust, megmutatva ebben a nagyon is racionálisnak tartott mozgalomban a logika csődjét is, amikor a teológia egéből a történelem földjére kényszerült leszállni a gondolkodás.

A XVI. század derekán úgy indult a Szentháromság-tagadók mozgalma, mint a racionálisan gondolkodók nagy európai összeesküvése, s ha kissé túlozva is, már-már az orvosok vallásának lehetett volna akkoriban még nevezni hirdetőit, hiszen többen is orvosok voltak azok közül, akik ésszerűsíteni akarták a biblia tanításait, lefejtve az évszázadok során rátapadt misztikát. S valóban összeesküvők voltak, mindig menekülésre készen, sokszor titokban nyomtatva ki eretnek nézeteiket hirdető könyveiket is. Olaszországból és Spanyolországból még a katolikus inkvizíció elől kellett menekülniök Európa friss protestáns országaiba, de Genfben Servet alatt már maga Kálvin gyűjtatta meg a máglyát, s ennek a fénye világította be azután az antitrinitáriusok útját előbb Lengyelországba, majd Erdélybe. Jellemzheti talán őket, hogy első nagy, valóban európai rangú egyéniségük, a máglyahalált halt spanyol Servet jeles orvostudós volt, aki többek között a tüdő vérkeringését fedezte fel, Erdélybe pedig egy olasz orvos, Blandrata György csempészte be orvostudományával együtt a Szentháromság – tagadók eszméit. Természetesen államvallássá sehol sem vált a hii, amelynek természetűdősök voltak a legtüzesebb prófétái, talán csak az erdélyi fejedelemségben egy rövid időre, amíg János Zsigmond volt a fejedelem. Az eddig elmondottakból is kitetszik, hogy egy egészen szélsőséges irányzatról van szó, és nem egy tekintetben a végső pontot jelöli: a vallási gondolkodás eddig ment és mehetett el, mert utána már az ateizmus, az istentagadás következhetett csupán. „Egy az Isten!” – hirdették, tagadva ezáltal a Szentháromság tanát, Krisztus istenségét. Tudjuk, ez a kor nem csupán a reformáció kora volt, hanem az emberi test felfedezésének, természettudományos megismerésének a korszaka is, csoda-e, ha éppen orvosok következtették ki a bibliából a katolikusok és reformátusok üldözte eretnek nézeteiket? Nyilván bennünket legkevésbé a Szentháromság-tagadók teológiája érdekel, de arra már felfigyelhetünk, hogy a vallási viták nagy századában, amikor oly türelmetlen hévvel csaptak össze nézetek, az antitrinitáriusok a vallási és ideológiai türelem elvének képviselői voltak, a gonolkodás szabadságát hirdették, s emeltek egészen addig, hogy elismerték, amit egyik egyház sem akkoriban, például a mohamedán vallás üdvözítő voltát is, a zsidókéval egyetemben.

Előbb a gondolkodók egy értelmiségi köre, nemzetközi szövetsége hirdette az antitrinitárius eszméket, spekulációjukat később is csak a mezővárosok polgársága értette meg és kezdte követni, olyan tömegbázisuk azonban nem volt, mint egy-két évtizeddel előttük a reformált egyházaknak támadt. Máglyák gyulladtak, de például már parasztfelkelések őrüzei nem lobbantak fel tanításaik nyomán. Virágkoruk sem tehető többre három-négy évtizednél. Mintha Dávid Ferenc halála 1579-ben a közelgő vég kezdetét jelentette volna, akinek a pályafutása nyilván önmagában sem érdektelen, hiszen katolikus papként kezdte és Szentháromság-tagadó prédikátorként börtönben fejezte be pályáját. S mert említettük, hogy gondolkodásuk meg is tréfálta őket, hadd említsük meg, hogy ezek a racionalisták egyúttal misztikusok is voltak. Dávid Ferenc például kiszámította, hogy pontosan 1570-ben fog lejátszódni a világ második teremtésének aktusa. Azt mondanak sem kell, hogy a jelzett esztendőben semmi olyan nem történt, ami erre engedne következtetni. A másik, az antitrinitáriusok földi gyakorlatát illető szélsőség volt a feltűnő és hangsúlyozott törökpártiság. Heltai Gáspár, aki élete utolsó éveiben Szentháromság – tagadó lett, örömet fejezte ki Szigetvár török kézre kerülésének hírére.

Az európai intellektualizmus történetének egy sajátos epizódja iránt tehát okkal nagy az érdeklődés világszerte, de a magyar irodalomtörténészek körében is. Voltak közöttük jó költők, mint Bogáti Fazekas Miklós, kitűnő prózairók, mint Heltai Gáspár. S talán az sem mellékes, hogy a magyar antitrinitáriusok művei közkezen forogtak Európában, mint négy száz esztendővel később Lukács György majd!

BORI Imre

Bartók Béla főgondnok angliai látogatása

Az angliai unitáriusok 1979 áprilisában Manchester városában az egyetemi város Owen parki épületeiben tartották évi rendes közgyűlésüket, melyen meghívásukra, egyházunk képviselőjében *Bartók Béla* főgondnokunk vett részt.

Hazatérte után az alábbiakat mondotta: Eredményes és szépen sikerült ülést tartott az angliai unitáriusok Főtanácsa, melyen több, mint 400 képviselő vett részt a különböző gyülekezetekből, Anglia, Wales, Skócia és Észak-Írország területeiről. Imponáló volt az évi ünnepélyes istentisztelet az „anniversary service”, melyen közel egyezer ember volt jelen a manchesteri és környékbeli unitárius gyülekezetekből. A liturgikus részt *Eileen Kielty* — az egykori főtítkárné, *dr. John Kielty* leánya vezette, a beszédet *Eric Wild* lelkész tartotta.

Az egyháztörténeti szövetség ülésén *dr. H. J. McLachlan* elnökölt és *dr. Alec Peaston* írországi lelkész, irodalomtörténész tartott előadást a teológiai szabadság korlátairól. Az angol unitáriusok béke és szociális kérdésekkel foglalkozó szervezeteinek közös ülésein két angol parlamenti képviselő *Peter Archer* és *Frank Allaum* tartottak előadást a fegyverkezési ipar és a leszerelés kérdéséről.

Az ülés elbúcsúzott *Brian L. Golland* eddigi főtítkártól, aki több, mint tíz éven át közmegelegedésre töltötte be ezt a tisztelet és hivatalába beiktatta *Roy Smith*-t, aki korábban már a helyettes főtítkári tisztséget is ellátta.

A választások rendjén 79/80 évre elnökké *Hamilton Birtils* birminghami lelkész, alelnökké a mozgalom régi harcosát *dr. June Bell* orvosprofesszor asszonyt választották meg. Elbúcsúztatták *A. Graves* eddigi tiszteletbeli pénztárost, s helyébe a lelépő elnököt *G. Head*-et választották meg.

A megnyitó ülésén az elnök köszöntötte a külföldi testvérdelegátusokat, *dr. Carolyn Howlett* asszonyt, az IARF elnökét, *Bartók Béla* főgondnokunkat és *dr. R. Senghast*, az amerikai unitárius univerzalisták ügyvezető alelnökét. A kiküldöttek a közgyűlés megnyitása után beszédben köszöntötték az angliai unitáriusokat és főgondnokunk szeretettel hívta meg képviselőiket augusztusi budapesti zsinatunkra. A zsinaton a nagy-britanniai unitáriusokat *Roy Smith* új főtítkárné és *Bruce Findlow*, az oxfordi teológiai fakultás dékánja fogja képviselni.

Főgondnokunk a záróülésen meleg szavakkal búcsúzott el *Brian Golland* nyugalomba vonult főtítkártól, egyházunk régi barátjától, és átadta egyházunk ajándékát — *Bartók lemezeket*.

Az ülésen hozott elvi határozatok közül kiemelünk hármat. Tiltakoztak a fegyverkezési hajszá ellen és állást foglaltak a mielőbbi leszerelés kérdésében. A személyes beszélgetések rendjén sokan elismeréssel szóltak a folyamatban levő SALT-tárgyalásokról s azok mielőbbi befejezését kívánták. Kifejezték szomorúságukat, hogy az anglikán egyház tavaly tartott Lambeth konferenciája, melyen a nagyvilág több mint 400 anglikán püspöke vett részt, ismét állást foglalt a nőknek lelkesszé szentelése tárgyában. Érdekesége miatt említette meg főgondnokunk azt a kisebbségben maradt javaslatot, mely az egyházi központnak Londonból Manchesterbe való áthelyezését szorgalmazta.

Manchester város főpolgármestere *Trevor Thomas* lord-mayor fogadást adott a gyűlés résztvevőinek és külön elbeszélgetett a külföldi vendégekkel.

Köszönjük főgondnokunknak értékes külföldi szolgálatát. Manchesteri útját követően Párizsban a magyar Liszt Ferenc Társaság képviseletében Liszt-emléktáblát avatott fel.

ANTITRINITARIANISM

Annak a meghívónak a címlapján, melyet a Magyar Tudományos Akadémia bocsátott ki, a Siklóson 1979. május 15—19. napjain tartott tudományos ülésszak alkalmából, a fenti angol cím olvasható.

Dávid Ferenc halála négy százados évfordulója alkalmából a hazai és a XVI. századi unitárius törekvések kialakulásával, az arra gyakorolt külföldi hatásokkal, és az európai hasonló mozgalmak fontosabb kérdéseivel foglalkozó ülésszokról korai lapzártánk miatt csak lapunk következő számában tudunk beszámolókat közölni.

Az ülésszakot a Magyar Tudományos Akadémia képviseletében *Klaniczay Tibor* akadémikus nyitotta meg május 15-én délután 3 órakor. Üdvözölte az egybegyűlteket *Takács Gyula*, a Baranya megyei Tanács elnökhelyettese. Az első előadást *Pirnát Antal* kandidátus tartotta, *Dávid és Blandrata* szerepét ismertetve és méltatva.

Este a Múzeum termeiben *dr. Ferencz József* püspök és *Bartók Béla* főgondnok fogadást adtak az ülésen megjelentek tiszteletére, melyen püspökünk magyarul és a tanácskozás munkanyelvein üdvözölte a résztvevőket.

Előzetes tájékoztatásul megemlítünk néhány nevet azok közül, akik az ülésszakra előadást tartottak. *Vasoli Csare* firenzei professzor a humanista kritika és az antitrinitarizmus kezdeteiről beszélt. *Aldo Stella*

padovai professzor Padua városának és egyetemének az antitrinitarizmusra gyakorolt hatásáról szövegezte. *Lech Szczucki* varsói professzor a XVI. századi lengyel és erdélyi unitarizmus kapcsolatát elemezte.

A külföldi unitárius egyházak előadói között megemlítjük elsősorban *George H. Williams* professzor előadását — a Harvard egyetem egyháztörténésze a Radikális reformáció c. hatalmas tanulmánykötet szerzője — aki a Dávid Ferenc és Socinus Fausztusz közötti vitát elemezte. *Erdő János* a kolozsvári Egyetemi fokú Protestáns Teológiai Intézet rektor professzora Dávid Ferenc bibliцизмusról tartott előadást. *Jan van Goudoever* a holland remonstráns egyház moderátora, duisburgi vendégprofesszor a XVI. századi hollandiai vallásszociológiai mozgalmakat állította szembe az erdélyi törekvésekkel.

A tárgyalások nyelve, angol, francia, német és olasz volt, az előadások és a hozzászólások is ezeken a nyelveken hangzottak el.

A kongresszus résztvevői látogatást tettek a nagyarsányi református műemléktemplomban és a pécsi Mindszentek templomában. Mindkettőnek XVI. századi unitárius kapcsolatairól lapunk következő számában szövegeztünk. Az ősi siklósi vár helyreállított termei történelmileg érdekes és belső modern berendezéssel kellemes otthont biztosítottak a tanácskozásoknak.

Római katolikus főpapok kinevezése

II. János Pál pápa *dr. Paskai László* címzetes püspököt, veszprémi apostoli kormányzót veszprémi megyéspüspökké, *dr. Bagi Istvánt*, a Pápai Magyar Intézet igazgatóját

esztergomi segédpüspökké, *dr. Szakos Gyula* sárvári plébánost székesfehérvári segédpüspökké, *Marosi Izidor* címzetes apátot, keceméti esperes plébánost váci segédpüspökké nevez-

te ki. A kinevezésekhez a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelet alapján az előzetes hozzájárulást megadta.

nyilvánvalóvá akarta tenni azt, amit Isten mű dani és adni akar az embernek a mindenkor adó időben és az élet minden körülményei között. A Jelenések könyvében Dávid kulcsát néha azonosítják a lélek kardjával, mivel — így, vagy úgy — mindenik megnyitja az utat a jobb és igazabb emberség felé.

Annak ellenére, hogy Isten gondolatai nem a mieink, azok majdnem mindig felfoghatók az ember számára oly mértékben, hogy az igazság prófétái zsinórmértékévé válnak. Ha a lélek kardjával kemény igazságot formálunk, úgy járunk el, mint a sebész a késével, amellyel gyógyítani tud, és amely nyomán békeességben lesz részünk. Ha igazságot szóltunk, a megfelelő időben örömben és békében lesz részünk. Ha pedig elfogadjuk egymást az Örökkévaló fiainak

és leányainak, akkor a nyelvek összezavarodottsága megszűnik, és Bábel tornya rommá válik. És mi bízunk abban, — hogy túljutva gyengeségeinken —, beszélünk egymáshoz a szívnek szavával.

Egy az Isten — mondotta Dávid Ferenc, és Ézsaiással szólva, mi nem imádkozunk más istent. Dávid Ferenc, amikor már Báthori Kristóf fejedelem foglya volt, 1579. április 27-én ezt írta: „Hiszek Jézus Krisztusban, a megígért Messiásban, ahogy az megíratott az idő teljességében... aki a próféták szava szerint hirdette az Ő tanításait az Atya akaratából... akinek igazsága az egy Isten, az Atya. Isten beszédével miénk a léleknek kardja.”

(Ford.: F. J.)

Tudományos konferencia az antitrinitarizmus múltjáról

A tudományos világ nem adózhatott volna méltóbban Dávid Ferenc emlékének, mint azzal a konferenciával, melyet a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete Reneszánsz Kutató Csoportja és a magyarországi egyetemek régi magyar irodalomtörténeti tanszékei rendeztek ez év május 15—19. napjain a Baranya megyei Siklós szépen helyreállított történelmi várában. Aligha hangzott el hazánk mai területén annyi tudományos értékű előadás és hozzászólás az erdélyi unitarizmus kezdeteiről és kiterjedéséről, mint ezen a konferencián.

Jólesően állapíthattuk meg, hogy Dávid Ferenc értékét, jelentőségét és a XVI. század vallásos mozgalmaira gyakorolt hatását a szaktudomány milyen nagyra értékeli, és hogy immár mennyire elfogadottá vált az a vélemény, hogy ha a reformációt nemzetközi valóságforradalomként tekintjük, akkor az erdélyi antitrinitarizmus, az unitarizmus, a reformáció legforradalmibb irányának tekintendő.

Az elhangzott előadásoknak még kivonatossá ismertetése is meghaladná a lapunk megszabta kereteket. Azonban a konferencia egész anyagát, nemkülönböztetve nagymértékű nyelvelmélünköt, az 1588-ban a pécsi Mindszentek-templomban elhangzott disputa anyagát kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Ezzel olyan tudományos anyag kerül nyilvánosságra és válik hozzáférhetővé, mely mindennél értékesebb megvilágításba helyezi egyházunk szerepét mind a magyar, mind a nemzetközi szellemi mozgalmak életében.

A tudományos konferencia egyházi vezetőink szerencsés bekapcsolódásával méltó módon hangsúlyozta azt a jelentőséget, melyet múltunkban az unitarizmus a mai számarányán túlmenően képviselt. Már a konferencia helyének megválasztása is emlékeztető volt arra az időre, amikor a Dunántúlon, de különösen Baranya megyében az unitarizmus nemcsak gyökeret vert, hanem mind létszámban, mind jelentőségben kiemelkedő szerepet töltött be, hiszen Pécs város lakossága 1572 táján szinte egészében unitáriussá lett, és 114 éven át a dunántúli unitarizmus központja volt.

A konferencia előadói között szerepeltek neves olasz, egyesült államokbeli, lengyel, holland, cseh, romániai és magyarországi tudósok, köztük dr. G. H. Williams, a Harvard egyetem nemzetközi tekintélyű unitárius vallású egyháztörténésze, dr. Erdő János, a kolozsvári Egyetemifokú Protestáns Teológiai Intézet rektor-professzora, és dr. John C. Godbey, a chicagói unitárius fakultás dékánja. Nagy örömeinkre szolgált, hogy a résztvevők között üdvözölhettük dr. Kovács Lajos romániai unitárius püspököt.

A tudományos konferencia résztvevői meglátogatták a nagyharsányi disputa színhelyét, a szépen felújított középkori gótikus nagyharsányi templomot, ahol a magyarországi unitarizmus első mártírja, *Alvinczi György* emlékének adóztak, majd a pécsi Mindszentek-templomban hallgatták meg a pécsi disputáról az iratanyag sajtó alá rendezőjének, *Németh Katalinnak* német nyelvű előadását.

A konferencia megnyitó napján egyházunk képviselőiben dr. Ferencz József püspök és Bartók Béla főgondnok a nagyszámú külföldi és belföldi vendéget jól sikerült fogadással tisztelte meg, amely alkalommal püspökünk méltatva a konferencia jelentőségét magyar, angol, német, olasz, francia és lengyel nyelven üdvözölte a megjelenteket.

Az ünnepélyes megnyitón és az egyházunk által adott fogadáson jelen voltak még dr. Nyiredy Szabolcs e. tanácsos és felesége, dr. Vernes Gyula e. tanácsos, Huszti János közügyigazgató-lelkész, dr. Ferencz Józsefné, dr. Ferencz Emese és Gyergyay Árpád.

Meggyőződésünk, hogy a konferencia magyarországi unitárius egyházunk életében is jelentős mozzanat, minden tekintetben emeli egyházunk tekintélyét, tudományos anyaga pedig számunkra különösen fontos és maradandó érték.

dr. Vernes Gyula

Siklói beszámoló

TISZTELT NEMZETKÖZI KOLLOKVIUM!

A Baranya megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága nevében tisztelettel köszöntöm külföldi és hazai tudós vendégeinket, s szívből kívánom, hogy programjuk célkitűzéseinek megfelelő eredményes munkát végezzenek. Azt hiszem, a nemzetközi kollokvium vezetősege helyesen járt el, amikor éppen Baranya megyét választotta tudományos tanácskozása színterül. Megyénk és székvárosa, Pécs, évszázadokon át a szellemi előretörés, a felvilágosult eszmék érvényesüléséért folytatott küzdelmek egyik központja volt. E gyákran vallási köntösben jelentkező mozgalmak a szabad vallási felfogásért folytatott — gyakran harcoss — kiálláson túlmenően, jelentős befolyásolták az élő magyar nyelv retorikai szépségeiben gazdag fejlődésének kialakulását; a filozófikus, tudományos gondolkodás elmélyítését, s ekként gyakran a saját korukat is meghaladó szabadgondolkodás érvényesülését.

Ezen elgondolások alapján nézzük a Dávid Ferenc halálának 400. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi értekezlet célkitűzéseit.

Köztudott, hogy az antitrinitárius, vagy más néven unitárius mozgalom elsősorban Erdélyben bontakozott ki, ahol a tordai országgyűlés 1568-ban biztosította számára a szabad vallásgyakorlást.

Az Erdélyből a Dunántúlra is átsapó antitrinitarizmus megyénkben bontakozott ki legerősebben.

Baranya megye a XVI. század második felében nemcsak el- és befogadta az unitárius koncepciókat, az Erdélyből jött prédikátorokat, de saját maga is küldött Erdélybe olyan baranyai vagy pécsi származású egyéneket, akik tovább fejlesztették e vallási tanokat. Családjá eredetét tekintve ilyen baranyai származék-